

Represija vlasti Jugoslavije prema hrvatskim vojnicima i civilima

Vujević, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:453563>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Dora Vujević

**REPRESIJA VLASTI
JUGOSLAVIJE PREMA
HRVATSKIM VOJNICIMA I
CIVILIMA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

Dora Vujević

**REPRESIJA VLASTI
JUGOSLAVIJE PREMA
HRVATSKIM VOJNICIMA I
CIVILIMA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimir Šumanović

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. JUGOISTOČNA EUROPA U MEĐURATNOM RAZDOBLJU	1
<i>1.1. Drugi svjetski rat – međunarodni utjecaj na Jugoslaviju</i>	<i>1</i>
2. USTROJ TOTALITARNE VLASTI U DRUGOJ JUGOSLAVIJI.....	4
<i>2.1. Vlast u Jugoslaviji nakon 1945. godine</i>	<i>5</i>
<i>2.2. Hrvatsko iseljništvo nakon 1945.....</i>	<i>5</i>
<i>2.3. Sustav logora kao glavno sredstvo represije</i>	<i>6</i>
<i>2.4. Propagandni sustav.....</i>	<i>7</i>
3. JUGOSLAVENSKA VOJSKA KAO VRŠITELJ REPRESIJE	8
<i>3.1. KPJ u strukturi jugoslavenske vojske</i>	<i>9</i>
4. ZAVRŠNE VOJNE OPERACIJE U PROLJEĆE 1945.....	10
5. BLAJBURŠKA TRAGEDIJA	13
<i>5.1. Povlačenje vojnika i civila u svibnju 1945.</i>	<i>13</i>
<i>5.2. Pregovori u Bleiburgu i izručenje</i>	<i>14</i>
<i>5.3. Križni put.....</i>	<i>16</i>
<i>5.4. Procjene broja žrtava</i>	<i>17</i>
<i>5.5. Masovne grobnice</i>	<i>18</i>
6. KULTURA SJEĆANJA – BLEIBURG.....	20
<i>6.1. Komemorativna kultura Bleiburga</i>	<i>20</i>
<i>6.2. Svjedočanstva dr. Miljenka Perića</i>	<i>21</i>
LITERATURA	23

1. JUGOISTOČNA EUROPA U MEĐURATNOM RAZDOBLJU

Završetkom Prvog svjetskog rata dolazi do izmjene granica postojećih i nastanka novih država. Zemlje jugoistočne Europe bile su pod francuskim i velikobritanskim utjecajem čime se nastojalo održati europski poredak u versajskim okvirima (Jurčević, 2005, 21). Izmjenu Versajskog poretka zahtijevale su totalitarne države Njemačka, Italija i Japan. Francuski utjecaj u jugoistočnoj Europi počeo je slabiti uzdizanjem nacističke Njemačke i njenim prodiranjem na Balkan. Jačanje njemačkog utjecaja nastojala je oslabiti Velika Britanija.

U toj kompleksnoj međunarodnoj situaciji našla se i Kraljevina Jugoslavija u kojoj su „suprotstavljeni čimbenici unutarnjeg društvenog, a naročito političkog života..., ukoliko su bili slabija strana nastojali... svoj položaj osnažiti naglašavanjem međunarodne dimenzije i traženjem različitih oblika međunarodne potpore, a ukoliko su bili nadmoćnija strana nisu mogli prilikom rješavanja unutrašnjih pitanja izbjeći uvažavanje objektivnih okolnosti koje je nametala tadašnja međunarodna situacija.“¹ Jedina stranka koja je imala stvarnu organizacijsku strukturu i koja je bila nositelj hrvatskih nacionalnih interesa bila je Hrvatska seljačka stranka (Jurčević, 2005, 23). Pad vlade Milana Stojadinovića 1939. nije značajnije utjecao na stav Italije i Njemačke o opstanku Jugoslavije te nije bilo sumnje kako „unutrašnji i vanjski integritet Jugoslavije može trajati samo dok se ne poremeti njeno približavanje silama *Osovine*, pa je stoga vlada Dragiša Cvetkovića poduzimala niz diplomatskih akcija kojima se deklarirala kako će nastaviti Stojadinovićevu politiku.“² Političko vodstvo HSS-a bilo je svjesno da su promjene međunarodnih odnosa prema rješavanju hrvatskog pitanja ovisile o odnosu Jugoslavije prema tim zemljama, pa iz tog razloga HSS pojačava djelatnost u Francuskoj i Velikoj Britaniji (Jurčević, 2005, 27). Britanci su se od sudjelovanja u rješavanju hrvatskog pitanja u potpunosti ogradili „uz preporuku da Hrvati što prije postignu sporazum s knezom Pavlom.“³

1.1. Drugi svjetski rat – međunarodni utjecaj na Jugoslaviju

Njemačka je nastojala očuvati mir na prostoru jugoistočne Europe, a time i Jugoslavije sve dok se u njoj vodi pronjemačka politika (Jurčević, 2005, 31). Nadalje, nastojala je obraniti Jugoslaviju od agresivne Italije. Takva je politika pogodovala Jugoslaviji, pa ju je „dijelom koristila u svojoj politici obrane od talijanskih pretenzija, ali je isto tako dovodila Jugoslaviju

¹ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 23.

² Josip JURČEVIĆ, n.dj., 27.

³ Ljubo BOBAN, *Kontroverzje iz povijesti Jugoslavije*, Zagreb, 1987-1990, 98-101. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 27.

u sve veću ovisnost od Njemačke.“⁴ Talijanski fašizam, točnije talijanske pretenzije na Jadran, najviše su ugrožavale jugoslavenski integritet (Jurčević, 2005, 32). S druge strane, Velika Britanija je čuvala svoje nacionalne interese tako što je izbjegavala sukobe s totalitarnim sustavima u Europi. Britanci su 1940. nastojali stvoriti neutralni balkanski blok udruženih zemalja koje bi se, pod utjecajem Velike Britanije, suprotstavljale dominaciji Njemačke (Jurčević, 2005, 35). Ta nastojanja propala su već koncem iste godine iz nekoliko razloga, a neki od njih su: „međusobna suprotstavljenost balkanskih država, pojačano djelovanje Njemačke na Balkanu, preslaba stvarna nazočnost britanske vojne i gospodarske moći na Balkanu...“⁵

Jugoslavenski Krunski savjet, pritisnut od strane Osovine, donosi odluku o pristupanju Jugoslavije Trojnom paktu na sjednici 20. veljače 1941. godine, a 25. ožujka u Beču je svečano potpisan njen ulazak u Trojni pakt (Jurčević, 2005, 37). Već dva dana nakon dolazi do prevrata. Ključnu ulogu u tome odigrala je Velika Britanija. Njemačka se odlučuje za napad na Jugoslaviju, a s Mačekom i HSS-om su intenzivirali odnose (Jurčević, 2005, 40). Mačeku je Njemačka ponudila suradnju prilikom proglašenja nezavisne hrvatske države, ali on je „otklonio i sam razgovor o stvaranju nezavisne hrvatske države.“⁶ Sve unutarnje slabosti Jugoslavije izašle su na vidjelo u travnju 1941. kada je bez otpora „vojno pregažena i podijeljena na zone utjecaja od strane zemalja *Osovine*, a vladajuće su strukture pobjegle iz zemlje na *Bliski Istok* stavljajući se pod zaštitu i nadzor Britanaca.“⁷

Glede ostvarivanja vlastitih političkih interesa, Britanci su polagali nadu u Mihailovićeve četnike te im je osnovni cilj bio „pretvoriti četnike u jedinog nositelja vojnog otpora *Osovini* na prostoru bivše Jugoslavije.“⁸ Kako bi to postigli, postavili su Dražu Mihailovića za ministra vojske u Izbjegličkoj vladi i za vrhovnog vojnog zapovjednika u zemlji (Jurčević, 2005, 46). Britanci su uskoro svoj fokus preusmjerili s četnika na partizanski pokret, koji jača kapitulacijom Italije, pa su primorani „promijeniti svoju strategiju odnosa prema Jugoslaviji, te se smjer njihove politike okrenuo k postupnom traženju načina za sklapanje sporazuma s partizanima.“⁹ Početkom listopada 1944. godine, britanska delegacija i sovjetska

⁴ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 31.

⁵ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 35.

⁶ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 40.

⁷ Ferdo ČULINOVIĆ, *Slom stare Jugoslavije*, Zagreb, 1961. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 41.

⁸ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 46.

⁹ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 51.

strana postigle su u Moskvi dogovor o podjeli utjecaja u jugoistočnoj Europi, kojim je za Jugoslaviju dogovorena podjela 50:50 (Jurčević, 2005, 60-61). Zaključno rečeno, pod nadzorom savezničkih sila i u skladu s raspodjelom interesa na području Jugoslavije, dokinut je „paralelizam vlasti u procesu stvaranja druge Jugoslavije, te je međunarodno prihvaćen državni kontinuitet između dviju Jugoslavija, s čime je praktično međunarodno priznata uspostava totalitarnog sustava vlasti u drugoj Jugoslaviji.“¹⁰

¹⁰ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 64.

2. USTROJ TOTALITARNE VLASTI U DRUGOJ JUGOSLAVIJI

Komunistička partija Jugoslavije postupno je uspostavila svoju vlast u drugoj Jugoslaviji. Osnovana je 1919. godine u revolucionarnom ozračju, a već se iduće godine priključila centraliziranoj Kominterni „pod čijim se odlučujućim idejnim, materijalnim, organizacijskim i kadrovskim utjecajem razvijala tijekom međuratnog razdoblja.“¹¹ Od sredine 1930-ih, KPJ je izgrađivana na ideji stvaranja općeg fronta za kojeg se smatralo da se jedini može suprotstaviti najvećoj opasnosti za radničku klasu – fašizmu (Jurčević, 2005, 76). Represivna tijela Jugoslavije počela su se ustrojavati 1941. godine jer je „svoju političku i pravnu, a naročito organizacijsku i kadrovsku državnu i društvenu organizacijsku piramidu nastojala izgrađivati u što većem diskontinuitetu s prijašnjim ... sustavima državnih vlasti.“¹²

Godina prijelomnica u Drugom svjetskom ratu, 1943., značila je za NOV i POJ jačanje oružane moći i širenje osvojenih područja (Jurčević, 2005, 93). Na drugom zasjedanju AVNOJ-a 29. studenog iste godine potvrđen je „pravni i faktični kontinuitet totalitarne vlasti koju je KPJ uspostavljala od 1941. g.“¹³ Tijekom 1944. dolazi do najtemeljitijeg ustroja jugoslavenske vlasti u Hrvatskoj kada ZAVNOH počinje obavljati značajne zakonodavne i organizacijske poslove te znatno povećava broj svojih odjela (Jurčević, 2005, 97).

Struktura nove jugoslavenske vlasti, koja je bila pod nadzorom Politbiroa KPJ, osniva sredinom 1944. godine „poseban represivni sustav kojim će izravno rukovoditi u obračunu sa svim suparnicima i neistomišljenicima, a potom ga koristiti i u očuvanju vlasti.“¹⁴ Te je godine osnovana središnja jugoslavenska obavještajna i kontraobavještajna služba OZNA (Odjeljenje zaštite naroda) (Jurčević, 2005, 241). Na čelu s Rankovićem, glavni joj je zadatak bio provesti represiju „u ime konačne uspostave i očuvanja totalitarnog režima kojeg je KPJ uspostavljala u drugoj Jugoslaviji.“¹⁵

Uz OZN-u, važno je spomenuti i KNOJ (Korpus narodne obrane Jugoslavije), kojeg su činile vojne postrojbe predviđene za izvršavanje posebnih zadataka koje je određivala KPJ (Jurčević, 2005, 275). Razlozi osnivanja Korpusa kretali su se „od potreba *partijskog* vrha za provođenjem još jednog kruga *čišćenja* i vlastitih redova, do namjere uspostavljanja moćnog

¹¹ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 75.

¹² Josip JURČEVIĆ, n.dj., 240.

¹³ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 94.

¹⁴ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 240.

¹⁵ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 247.

represivnog sustava koji će biti u isključivoj i izravnoj ovisnosti o najužem središtu moći druge Jugoslavije, a ne zemaljske razine vlasti.“¹⁶

Nova vlast formalno je međunarodno priznata nastankom Privremene vlade DFJ 7. ožujka 1945. godine, što je ujedno značilo i priznanje državnopravnog kontinuiteta između dviju Jugoslavija (Jurčević, 2005, 102). Nadalje, međunarodna je potvrda nove jugoslavenske vlasti ujedno i naznačila „praktično odustajanje velikih sila od bilo kakve ozbiljnije intervencije u rasplet tada još uvijek složenih vojnih i političkih prilika u Jugoslaviji.“¹⁷

2.1. Vlast u Jugoslaviji nakon 1945. godine

Kraj rata u Jugoslaviji označavao je period u kojem je KPJ „provodila sustavne, svestrane i masovne obračune sa svima koje je smatrala neprijateljima svog režima i ideologije.“¹⁸ U drugoj Jugoslaviji KPJ je uspostavila totalitaran model vlasti u kojem je „dominirala izrazito centralizirana redukcija državnog i društvenog života koju je simbolizirala politička jednopartijnost i kult ličnosti.“¹⁹ Tako je Partija imala potpuni nadzor nad svim društvenim i državnim organizacijama i institucijama, a glavno sredstvo vlasti bila je fizička i duhovna represivnost (Jurčević, 2005, 120). Žrtve poraženih strana u Drugom svjetskom ratu jugoslavenska vladajuća struktura nije smatrala žrtvama rata, a poratne su žrtve jugoslavenske represije „zbirno proglašene *neprijateljima naroda*.“²⁰

2.2. Hrvatsko iseljeništvo nakon 1945.

Značajan broj Hrvata iselio je nakon završetka rata u kapitalističke zemlje Europe, Južne i Sjeverne Amerike, Australije te Afrike. Glavni uzrok iseljavanja najčešće je bila represija jugoslavenske vlasti, a najveći val iseljavanja povezan je „s povlačenjem hrvatske vojske i civila, kojom je prigodom dio uspio pobjeći s Blajburškog polja ili se na druge načine domoći austrijskog teritorija, te na taj način izbjeći izručenje jugoslavenskim vlastima.“²¹ Izbjeglice su najčešće bile smještene u izbjegličke logore u Italiji, te okupacijskim zonama Austrije i Njemačke. Međutim, iz logora koji su bili pod nadzorom Britanaca, nasilno su izručivane jugoslavenskim vlastima do početka lipnja 1945. godine (Jurčević, 2005, 124), kada je britanska

¹⁶ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 279.

¹⁷ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 102.

¹⁸ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 299.

¹⁹ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 120.

²⁰ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 121.

²¹ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 124.

vojska dobila upute da se „nijednog ... Jugoslavena ne smije povratiti u Jugoslaviju ili predati jugoslavenskim jedinicama protiv njegove volje.“²²

Tema Blajburške tragedije bila je jedna od glavnih poticaja okupljanju iseljenog dijela stanovništva (Jurčević, 2005, 125), prema čemu se može zaključiti da je „Bleiburška tragedija predstavljala glavnu sastavnicu identiteta poratnog (1945.-1990. g.) društvenog života u iseljenoj Hrvatskoj, te, istovremeno, imala i odlučujući značaj u očuvanju hrvatskog nacionalnog identiteta u zemljama useljenja.“²³ Također, Blajburška tragedija se povezivala s očuvanjem i izgrađivanjem državotvorne svijesti, tj. razmatrala se u kontekstu propadanja hrvatske države i traženja načina za uspostavu nove samostalne hrvatske države (Jurčević, 2005, 125).

2.3. Sustav logora kao glavno sredstvo represije

Na području Hrvatske zarobljenički logori i logori za prisilni rad osnovani su već sredinom 1944. godine (Geiger, 2013, 59). U razdoblju najjače represije nove vlasti 1945. godine osnivani su kažnjenički logori za prisilni rad za one „koji su bili osuđeni na lišavanje slobode s prisilnim radom“²⁴, a ukinuti su već u ljeto 1946. godine (Geiger, 2013, 67). Cilj je bio da se „sustav logora pretvori u što učinkovitije represivno sredstvo pod čvrstim nadzorom državnog i partijskog vrha.“²⁵ Geiger (2013) nadalje opisuje: „radovi koje su osuđenici obavljali bili su u pravilu najteži fizički radovi te su mnogi na izdržavanju kazne lišavanja slobode s prisilnim radom zbog izrazito teških uvjeta izgubili zdravlje, pa i život.“²⁶

Prvi veći zarobljenički logori organizirani su u Sloveniji, a kasnije su se osnivali i cijelom dužinom "križnog puta" (Grahek Ravančić, 2015, 205). Dijelili su se na: sabirne, tranzitne i radne, a od 1946. godine dijele se i na logore otvorenog i zatvorenog tipa (Grahek Ravančić, 2015, 206). Posebna vrsta jugoslavenskih logora bili su logori za Nijemce, za koje su jugoslavenske vlasti „načelno zastupale motrište kako je svaki Nijemac *a priori* kriv – kao *narodni neprijatelj* – zbog toga što je Nijemac, te je to načelo pravno i stvarno primjenjivano.“²⁷

²² Vinko NIKOLIĆ, *Bleiburška tragedija hrvatskog naroda*, Zagreb, 1993, 165. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 124.

²³ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 125.

²⁴ Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 67.

²⁵ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 346.

²⁶ Vladimir GEIGER, n.dj., 67.

²⁷ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 354.

Nijemci su u Jugoslaviji morali ili iseliti ili se asimilirati, a većina ih se odlučila za iseljavanje (Geiger, 2013, 49).

Do kraja 1945. godine, jugoslavenski su logori brojali „355 785 ratnih zarobljenika, od toga 114 000 „Jugoslavena“, očito najviše Hrvata, i 7797 jugoslavenskih Nijemaca (folksdojčera).²⁸

2.4. Propagandni sustav

Uspostavom nove vlasti u Jugoslaviji dolazi do stvaranja javnog i političkog ozračja za „provođenje doslovno shvaćenog obračuna sa svim protivnicima i suparnicima nove vlasti.“²⁹ Još za vrijeme rata, KPJ je uspostavila centraliziran propagandni sustav kojim je „nastojala osvojiti javni prostor, te ga potom potpuno reducirati na prezentiranje isključivo svojih interesa, koji su najčešće imali prepoznatljiv *partijski* političko-ideološki izričaj i okvir.“³⁰ Jačanjem propagandnog sustava krajem rata, dolazi i do jačanja djelatnosti Odjela informiranja ZAVNOH-a koji je obavljao pripreme za propagandnu djelatnost na područja koju su se planirala vojno zauzeti, među kojima je i grad Zagreb (Jurčević, 2005, 152). Završetkom rata, KPJ uspijeva ostvariti gotovo potpunu dominaciju.

²⁸ Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 59.

²⁹ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 147.

³⁰ Josip JURČEVIĆ, n.dj. 151.

3. JUGOSLAVENSKA VOJSKA KAO VRŠITELJ REPRESIJE

Krajem 1941. godine počinju djelovati Proleterske udarne brigade koje su bile određene kao stranačke vojske, a svrha ustrojavanja takvih brigada bila je stvaranje partijske revolucionarne vojske (Jurčević, 2005, 168). Krajem rujna i početkom listopada iste godine dolazi do organizacijskog ujednačavanja zemaljskih vojnih zapovjedništava, tako je u Hrvatskoj nastao Glavni štab NOPO Hrvatske, čiji je komandant bio Ivan Rukavina, a politički komesar Marko Orešković (Jurčević, 2005, 183). Krajem prosinca iste godine, osnovana je Prva proleterska udarna brigada, te time dolazi do početka stvaranja Narodnooslobodilačke partizanske vojske Jugoslavije (Jurčević, 2005, 182).

Sredinom siječnja 1942. godine nastaju dobrovoljački odredi, pa Vrhovni štab NOPOJ mijenja naziv u Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije (VŠ NOV i POJ) te zadržava taj naziv do 1. ožujka 1945. godine, kada dolazi do stvaranja Jugoslavenske armije i reorganizacije Vrhovnog štaba u Generalštab Jugoslavenske armije (Jurčević, 2005, 182). Jugoslavenska armija bila je predstavljena kao „*narodna i revolucionarna* vojska koja je tijekom rata bila odlučujući čimbenik u pobjedi *Narodnooslobodilačke borbe* (NOB) i *socijalističke revolucije*, a nakon rata kao glavna snaga koja je jamac očuvanja ratnih i revolucionarnih tekovina.“³¹

Partizanski pokret jača na području NDH tijekom 1943. godine, a osobito učvršćuje svoju vojnu snagu nakon kapitulacije Italije 8. rujna (Jurčević, 2005, 172). Posljednji značajni preustroj partizanskih postrojbi izvršen je početkom 1945. godine, a sadržavao je „osnivanje četiriju armija i *Generalštaba*, te provođenje daljnje mobilizacije u područjima koja su ranije zauzeta.“³² Kako bi poboljšala svoj položaj, Vlada NDH više je puta pokušala uspostaviti kontakt sa zapadnim saveznicima, pa je tako početkom travnja 1945. pregovarala i s izaslanicima Mihailovićevid četnika na kojima se tražio „nesmetan prolaz četničkih jedinica preko teritorija NDH te pomoć u hrani, streljivu i lijekovima.“³³ Ti su pregovori bili neuspješni.

³¹ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 165.

³² Josip JURČEVIĆ, n.dj., 173.

³³ Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 53.

3.1. KPJ u strukturi jugoslavenske vojske

KPJ je najviše pozornosti pridavala „fetišiziranju vojske i očuvanju svoje potpune moći u tom odlučujućem čimbeniku *revolucionarne pobjede* prema modelu KPJ.“³⁴ Na razinama vojnog ustroja, KPJ je od početka rata postavljala partijske političke organe koji su „neposredno odgovorni Partiji za usvajanje i sprovođenje njene političke linije u jedinicama i štabovima, za moralno-političko stanje i organizacionu izgradnju vojske“³⁵ što ih čini nosiocima „političke agitaciono-propagandne i kulturno-prosvetne delatnosti u jedinicama i na terenu.“³⁶ Institucija političkog komesara uvedena je 4. srpnja 1941. godine na sjednici Politbiroa CK KPJ, a pratila je razvoj partizanskih oružanih postrojbi za vrijeme rata, te je uvađana na razinama ustroja od čete do armija (Jurčević, 2005, 189). Također, institucija političkog komesara činila je „sastavni dio i cjelokupnog vojnog ustroja izvan samih oružanih postrojbi, što znači da je *politkom* bio integralni dio vojno pozadinskih *komandi* (mjesta, područja, oblasti), *kurseva*, vojnih i političkih škola, bolnica itd.“³⁷ Jugoslavenske komuniste je pri provođenju represije vodila „racionalna težnja za uklanjanjem svih mogućih protivnika u osvajanju vlasti.“³⁸ Član CK KPJ Milovan Đilas neprijatelje naziva „krvoločnim zvijerima“ te poziva na nemilost i mržnju po uzoru na Staljina³⁹ (Geiger, 2013, 18).

³⁴ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 187.

³⁵ Stanko MLADENOVIĆ, Josip KARAVANIĆ, *Političke i partijske funkcije u NOP odredima i jedinicama NOV Jugoslavije*, VIG, Beograd, 1969, 151. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 189.

³⁶ Stanko MLADENOVIĆ, Josip KARAVANIĆ, n.dj., 189.

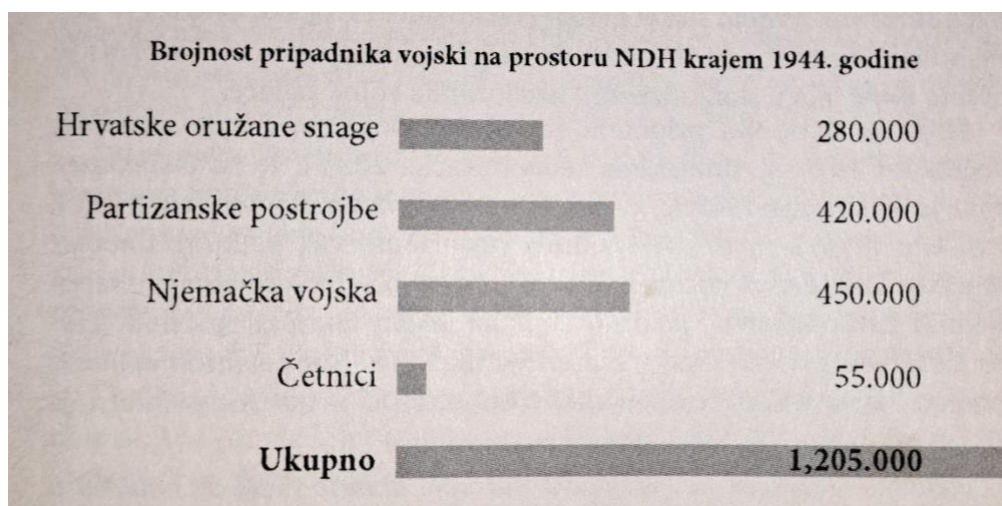
³⁷ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 189.

³⁸ Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 11.

³⁹ Milovan ĐILAS, *Članci 1941-1945*, Zagreb, 1947, 30, 67. Prema: Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 18.

4. ZAVRŠNE VOJNE OPERACIJE U PROLJEĆE 1945.

Završnim se vojnim operacijama smatraju „vojni događaji koji su se zbivali od sredine ožujka do 15. svibnja 1945. na području NDH, Slovenije, južnih dijelova Austrije i istočnim rubnim dijelovima Italije.“⁴⁰ Na prostoru Jugoslavije, a osobito na teritoriju NDH, završne godine rata obilježila je izuzetno složena vojna situacija (Jurčević, 2005, 197). U NDH su djelovale „osim okupacijske vojske (Njemačka i Mađarska), i dvije moćne domicilne vojske – *Oružane snage NDH (OS NDH)/Hrvatske oružane snage (HOS)* i *Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije (NOVJ)* – koje su bile međusobno suprotstavljene.“⁴¹ Uz navedene, djelovala je još i četnička vojska. Sredinom 1944. godine osnovan je Glavni stan Poglavnika kao vrhovna zapovjedna ustanova HOS-a na čelu s Antom Pavelićem, koji je preuzeo zapovijedanje nad HOS-om i svim naoružanim postrojbama u NDH (Jurčević, 2005, 204). Krajem 1944. godine na prostoru NDH bilo je više od milijun i dvjesto tisuća vojnika (Jurčević, 2005, 198).

Slika 1 Grafički prikaz brojnosti vojski na prostoru NDH, preuzeto s: Jurčević, 2005, 199.

Josip Broz Tito izdaje 1. siječnja naredbu kojom se osnivaju Prva, Druga, Treća te 2. siječnja i Četvrta armija (Grahek Ravančić, 2015, 37). Početkom iste godine NOVJ je bila treća saveznička vojna sila u Europi, odmah nakon Crvene Armije i oružanih snaga Velike Britanije.⁴² 1. ožujka 1945. promijenila je naziv u *Jugoslavenska armija* odlukom Povjereništva narodne

⁴⁰ Josip JURČEVIĆ, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj: zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine*, Počasni bleiburški vod, Zagreb, 2006, 42.

⁴¹ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 198.

⁴² Petar GRAČANIN, „Stvaranje strategijskih uslova za prelazak u ofenzivu za konačno oslobođenje Jugoslavije“, u *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, Beograd, 1986, 115. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 200.

obrane (Jurčević, 2005, 200). Završni dogovori o izvođenju vojničkih operacija Jugoslavenske armije odvijali su se u Beogradu od 25. veljače do 3. ožujka 1945. te od 25. do 28. ožujka iste godine, pod vodstvom Tita (Jurčević, 2005, 201). Ciljevi Jugoslavenske armije bili su: okružiti, prinuditi na kapitulaciju ili uništiti glavne snage okupatora i njegovih suradnika te osloboditi dijelove Jugoslavije koji su nepravedno oduzeti nakon završetka Prvog svjetskog rata, prije svega Trst, Korušku i Slovensko primorje.⁴³ Jugoslavenska armija i britanska vojska načelno su postigle dogovor, ali već u pripremnom razdoblju završnih vojnih operacija dolazi do kulminacije odnosa zbog graničnih interesa (Jurčević, 2005, 203). U tom kontekstu britanski *Foreign Office* smatra da „bi bilo korisno da ustaške i domobranske snage zadrže Tita oko Zagreba i Ljubljane, kako bi u međuvremenu saveznici nesmetano okupirali Julijsku krajinu i Korušku.“⁴⁴

U redovima HOS-a dolazi do preustroja, a on je važan je iz sljedećeg razloga „zbog sve katastrofalnije opće i lokalne vojne situacije Njemačke i njenih saveznica, i unutar vojne strukture NDH sve su više jačale silnice kako treba prijeći na stranu ratnih pobjednika te su, stoga, sve promjene u vojsci imale svrhu stvarno i psihološki zapriječiti takve nakane i poduprijeti političku odluku čelništva NDH koje se odlučilo na *potpunu vjernost* savezu s Njemačkom.“⁴⁵ U tom je kontekstu važno zaključiti da je Njemačka podupirala sve promjene provedene u HOS-u jer je, u tom razdoblju, NDH bila njezina jedina saveznica (Jurčević, 2005, 205).

Četvrta armija JA prva je započela s probijanjem bojišnice te je do 16. travnja zauzela Liku i Hrvatsko primorje do Rijeke, a njezino je vojno djelovanje označilo „početak izravnog jugoslavenskog interesnog suprotstavljanja zapadnim *Saveznicima*, naročito Britancima.“⁴⁶ Pod zapovjedništvom generala Petra Drapšina, kretala se preko Like i Primorja u pravcu Istre kako bi prodrla u Austriju (Grahek Ravančić, 2015, 39). U tom periodu dolazi do intenzivne komunikacije britanske i jugoslavenske vlasti (Jurčević, 2005, 209). Uz Četvrtu armiju, u završne su se operacije uključile i Prva, Druga i Treća armija. Druga Armija JA djelovala je na prostoru između Sarajeva i Bosanskog Broda, te nakon povlačenja Nijemaca zauzima Karlovac 7. travnja (Jurčević, 2005, 209-210). Djeluje pod zapovjedništvom Koče Popovića (Grahek

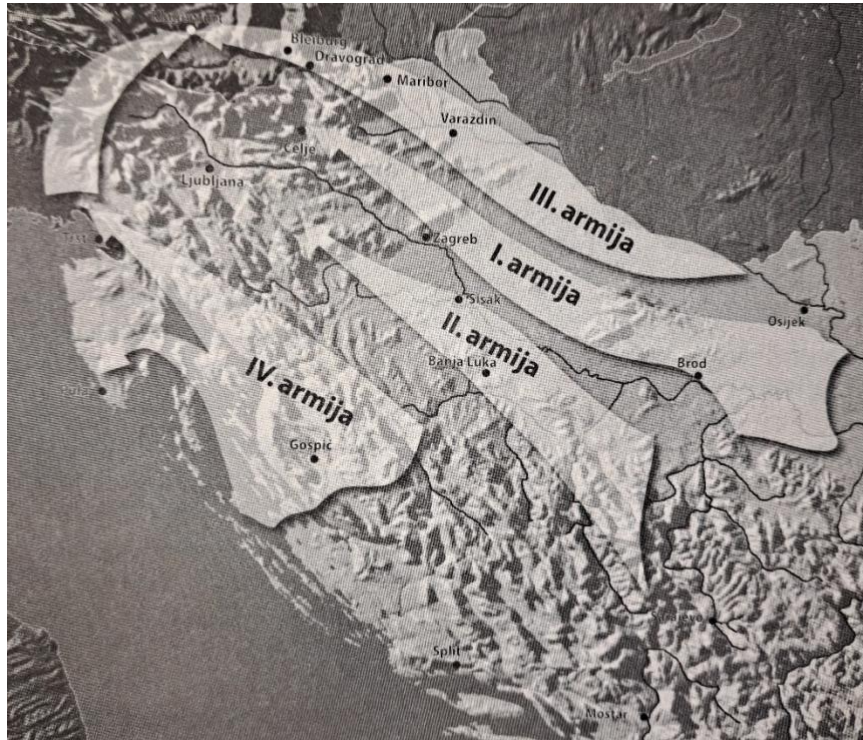
⁴³ Petar GRAČANIN, n.dj., 201.

⁴⁴ Dušan BIBER, „Međunarodni položaj Jugoslavije u posljednjoj godini rata“, *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, Beograd, 1986, 834. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 203.

⁴⁵ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 205.

⁴⁶ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 208.-209.

Ravančić, 2015, 39). Prva i Treća armija JA krenule su frontalno prema zapadu kako bi zauzele prostor između rijeka Save i Drave, te su do 7. svibnja zauzele gradove Đakovo, Slavonski Brod, Viroviticu, Bjelovar, Varaždin i dr. (Jurčević, 2005, 213). Prvom armijom zapovijedao je Peka Dapčević, a Trećom armijom Kosta Nađ (Grahek Ravančić, 2015, 39).

Slika 2 Kartografski prikaz završnih operacija JA, Preuzeto s: Jurčević, 2005, 212.

Jugoslavenska armija je u završnim borbama njemačkim i ostalim protukomunističkim snagama nanijela gubitke od „preko 100 000 mrtvih i oko 340 000 zarobljenih... od oko 340 000 zarobljenih, 271 287 bili su njemački vojnici, a oko 120 000 pripadnici Oružanih snaga NDH (ustaše i domobrani), srpski i crnogorski četnici i drugi.“⁴⁷

⁴⁷ Mladenko COLIĆ, Pregled operacija na jugoslavenskom ratištu, Beograd, 1998, 401. Prema: Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 21.

5. BLAJBURŠKA TRAGEDIJA

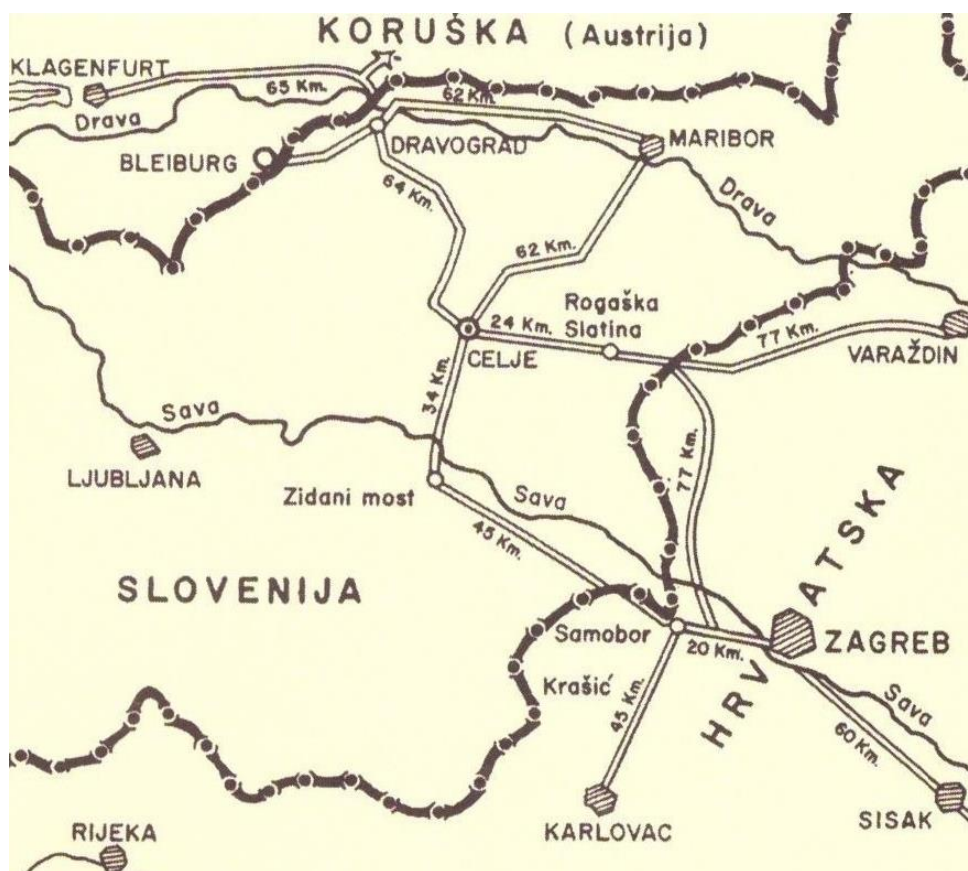
Na Teheranskoj konferenciji u prosincu 1943. godine donesena je odluka o ponovnom uspostavljanju Jugoslavije, čime je bila zapečaćena hrvatska sudbina (Jurčević, 2006, 75). Ante Pavelić odbio je promijeniti stranu u ratu i odlučio se za povlačenje prema Austriji, zbog čega je broj hrvatskih žrtava bio znatnije veći nego što bi bio da je Pavelić na takvo što pristao (Jurčević, 2006, 75). NDH je tako bila jedina država u Europi koja je kraj rata, tj. 1945. godinu, dočekala kao saveznica Njemačke (Grahek Ravančić, 2015, 34). Do kompletnog rasula u redovima vladajućih struktura NDH dolazi u razdoblju od 8. do 15. svibnja 1945. kada Jugoslavenska armija ostvaruje svoj vojni cilj: strategijsko okruživanje sjeverozapada države (Jurčević, 2005, 215-217).

5.1. Povlačenje vojnika i civila u svibnju 1945.

Povlačenje stanovnika iz južnih dijelova Hrvatske i s teritorija Bosne i Hercegovine započinje zbog napredovanja partizanskih jedinica i povlačenja Oružanih snaga NDH 1944. godine (Grahek Ravančić, 2015, 42). Sljedeće godine, točnije 30. travnja 1945. godine, Vlada NDH, na čelu s Antom Pavelićem, donosi konačnu odluku o prestanku pružanja otpora jugoslavenskim armijama (Grahek Ravančić, 2015, 54), te Vlada NDH s visokim državnim dužnosnicima i crkvenim dostojanstvenicima napušta Zagreb 6. svibnja (Grahek Ravančić, 2015, 61).

Izbjeglička se kolona od Celja kretala u dva smjera: prema Dravogradu i prema Mariboru (Grahek Ravančić, 2015, 81). Mariborski smjer povlačenja hrvatskih kolona presječen je već 10. svibnja ulaskom slovenskih partizanskih postrojbi i Treće armije u grad Maribor (Jurčević, 2005, 221). Jugoslavenska se vojska učvrstila na prostoru oko Drave te je 12. svibnja uputila opkoljenim hrvatskim vojnicima i civilima ultimatum da se imaju predati do 10 sati idući dan, no kako ultimatum nije prihvaćen, dolazi 13. svibnja do oružanih sukoba na tom području (Jurčević, 2005, 222). U razasutim se kolonama prema Austriji povlačilo približno pola milijuna civila i dvjesto tisuća vojnika, a većinu njih činili su Hrvati, te manji broj Slovenaca i četnika koji se bježali od represije (Jurčević, 2006, 50-51).

Josip Broz Tito, vrhovni zapovjednik Jugoslavenske Armije i ministar narodne obrane, izdao je naredbu Prvoj, Drugoj, Trećoj i Četvrtoj jugoslavenskoj armiji o predaji ratnih zarobljenika glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije (Geiger, 2013, 11).

Slika 3 Kartografski prikaz smjerova povlačenja civila, Preuzeto s: Čuvalo, 2020.

5.2. Pregovori u Bleiburgu i izručenje

Britancima je Josip Broz Tito 14. svibnja uputio prijedlog o ostanku jugoslavenskih postrojbi i u britanskoj okupacijskoj zoni u Koruškoj, a Truman je izjavio kako se SAD neće uključivati u novi sukob osim ako bi napale Titove snage⁴⁸ (Jurčević, 2005, 230). Iz tog je razloga, s britanskog gledišta, izručenje hrvatskih vojnika i civila bio „kompromis u kojem su obje strane pronašle svoje pragmatične interese.“⁴⁹

Tri su se vojske našle na Blajburškom polju: britanska, jugoslavenska i vojska NDH (Grahek Ravančić, 2015, 105). Kratki su pregovori održani 15. svibnja u dvorcu Thurn-

⁴⁸ Dušan BIBER, „Međunarodni položaj Jugoslavije u posljednjoj godini rata“, u *Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije*, Beograd, 1986, 836-838. Prema: Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 230.

⁴⁹ Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005, 230.

Valassina, a glavnu ulogu u donošenju odluke o izručenju imao je tadašnji ministar rezident zadužen za Sredozemlje, Harold Macmillan (Jurčević, 2006, 51). Pregovore je, s britanske strane, vodio general P.T.D. Scott (Grahek Ravančić, 2015, 108), koji je bio „uvjeren da će pristizanje tolikog broja osoba stvoriti velike probleme na njegovu području (njegovim jedinicama).“⁵⁰ Zasebno je vodio pregovore s pregovaračima Jugoslavenske armije i NDH. Jugoslavenski pregovarači iznijeli su stav o napadanju Hrvata bez odgađanja, a pregovarači NDH o predaji (Grahek Ravančić, 2015, 113-115). Bježanje od partizana Scott osuđuje: „Naši saveznici partizani priznaju međunarodne ugovore i obvezali su se postupati prema međunarodnim zakonima, tako da se vaš svijet nema čega bojati od njih. Vi niste trebali narod zastrašivati svojom propagandom i navesti ga, da napusti zemlju bez potrebe.“⁵¹

Na Blajburškom se polju, prema izvještaju Treće armije, predalo 15 divizija OS NDH (Grahek, 2015, 157). Jedinice Zidanšekove brigade organizirale su razoružavanje zarobljenika te su ih predale jedinicama 51. divizije koje su ih vodile prema Mariboru i Dravogradu (Grahek Ravančić, 2015, 158). Prva su izručenja započela ranije, već 10. svibnja na području Weldena, a radilo se o grupi od 500 vojnika.⁵² Britanci su izručili oko sedamdeset tisuća hrvatskih vojnika i civila, a jugoslavenska vojska je zarobila glavninu njih u Sloveniji (Jurčević, 2005, 233).

Iznimnu važnost u izručenju hrvatskih vojnika i civila imala je, već ranije spomenuta, Treća jugoslavenska armija, za koju Tito kaže da su „brzim i energičnim nadiranjem [...] presjekle odstupnicu ostacima njemačkih i ustaško-četničkih bandi i zaokruživši ih na području Slovenj-Gradec – Guštanj – Pliberk [Bleiburg] – Dravograd, poslije trodnevnih žestokih borbi razbile ih i prisilile na kapitulaciju.“⁵³ Postrojbe Treće JA djelovale su pod zapovjedništvom Koste Nađa, Branka Petričevića i Vukašina Subotića, te su po njihovim naređenjima zarobile oko sto tisuća neprijateljskih vojnika.⁵⁴ Kolone ratnih zarobljenika i civila krenule su na iscrpljujući povratak prema Hrvatskoj kroz Sloveniju (Geiger, 2013, 13).

⁵⁰ Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 108.

⁵¹ Danijel CRLJEN, „Bleiburg“, *Hrvatska revija*, XVI (1966.), 286.-287., Prema: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 116.

⁵² *Hrvatski holokaust*, Zagreb, 2001, 67. Prema: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 172.

⁵³ *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda*, tom II, knj. 1, *Bilten Vrhovnog Štaba Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije 1941-1945*, Beograd, 1949., 637.; Josip BROZ TITO, *Sabrana djela*, Tom dvadeset osmi, *1. maj – 6. jul 1945.*, 46-47. Prema: Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 13.

⁵⁴ Miro SIMČIĆ, *Tito bez maske*, Zagreb, 2008, 284-285. Prema: Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 13.

Ako se uzme u obzir širi povijesni kontekst, „*Bleiburška tragedija hrvatskog naroda* dogodila se radi strahota što su ih izazvali ratni sukobi između partizana, četnika, hrvatskih ustaša i regularne vojske, njemačkih i talijanskih snaga... odnosno kao posljedica njihove mržnje i želje za osvetom.“⁵⁵ Jurčević (2006) zaključuje da „odgovornost za *Bleiburšku tragediju hrvatskog naroda* dijele Titovo komunističko vodstvo, Pavelićeva vlada, i Britanci koji su izručili desetke tisuća razoružanih hrvatskih vojnika i civila te ih tako prepustili strašnoj sudbini, a zauzvrat su se jugoslavenske snage povukle iz južne Austrije.“⁵⁶

5.3. Križni put

Znatan broj vojnika i civila našli su se sredinom svibnja 1945. godine u rukama Jugoslavenske armije. Jedan dio njih je strijeljan na području Slovenije, a jedan dio je uvršten u kolonu i poslan u Jugoslaviju (Grahek Ravančić, 2015, 204). U početku nije bilo organizirane partizanske pratnje, ali kako se smanjivala prisutnost Britanaca, tako je rastao pritisak partizana (Grahek Ravančić, 2015, 209).

“Križni put” naziv je za „put stradanja oko 250.000 (prema procjeni) hrvatskih civila, osobito žena i djece, te ratnih zarobljenika, pripadnika poraženih hrvatskih postrojbi koje su Saveznici (osobito Britanci) nakon njihove predaje i polaganja oružja u J. Austriji izručili partizanima.“⁵⁷ Povratak zarobljenika iz Bleiburga u Jugoslaviju se naziva također i “marš smrti” zbog „svih mukotrpnih trenutaka koji su slijedili (mučenja, izgladnjivanja, pljačkanja i ubijanja).“⁵⁸ Zbog brzog tempa kretanja slabiji i stariji zarobljenici te su bivali ubijeni.⁵⁹

Prva su pogubljenja izvedena nedugo nakon predaje, u Sloveniji (Grahek Ravančić, 2015, 205). Zarobljenici su često, prolazeći u kolonama kroz većinski srpska mjesta, bili mučeni i vrijeđani (Grahek Ravančić, 2015, 208). Kolone su se kretale preko Zagreba, kroz Slavoniju pa do Srijemske Mitrovice, Zemuna, Beograda i Stare Pazove. U Beogradu su zarobljenici premlaćivani i pljuvani od strane građana (Grahek Ravančić, 2015, 210). U Pančevu su

⁵⁵ Josip JURČEVIĆ, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj: zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine*, Počasni bleiburški vod, Zagreb, 2006, 74.

⁵⁶ Josip JURČEVIĆ, n.dj., 76.

⁵⁷ “Križni put”, (bilj. Martina GRAHEK RAVANČIĆ, 340), Hrvatski opći leksikon, Zagreb, 1996, 507.

⁵⁸ Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 203.

⁵⁹ Mato ŠARAVANJA, „Kako su nas desetkovali“, *Bleiburg. Uzroci i posljedice*, Zagreb, 1998, 249. Prema: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 213.

smješteni u logor u kojem su „zbog loše prehrane i proširenog tifusa, ali i mnogih tortura, zarobljenici dnevno umirali.“⁶⁰

Slika 4 Kartografski prikaz glavnih smjerova kretanja na "križnom putu", preuzeto s: Čuvalo, 2020.

5.4. Procjene broja žrtava

Geiger (2013) ističe kako je jedna od najkontroverznijih i najosjetljivijih istraživačkih i političkih tema upravo utvrđivanje broja ljudskih gubitaka Hrvatske i Jugoslavije za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata (Geiger, 2013, 51). Nakon rata, u Jugoslaviji se „namjerno preuveličavao broj i *prešućivalo* i *zamagljivalo* podrijetlo i strukturu žrtava i stradalih te stradalnika“⁶¹ zbog čega se lakše moglo manipulirati brojkama. Prema procjenama, na području Jugoslavije i Hrvatske od strane komunističke vlasti život je izgubilo između 180 000 i 250 000 ljudi (Geiger, 2013, 67).

⁶⁰ HDA, fond 1805 – Zbirke preslika Krunoslava Draganovića o žrtvama Drugog svjetskog rata i poraća, kut. 8, 51.61.; Omer HAMZIĆ, Izet SPAHIĆ, „Gračanlije u marševima smrti 1945. godine“, Gračanski glasnik, 2010, 85. Prema: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 310.

⁶¹ Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013, 51.

Što se tiče konkretno broja stradalih u Bleiburgu i na „križnim putevima“, u literaturi se govori o različitim brojkama. Kada se govori o broju žrtava, on se kreće u rasponu od 50 000 do više od milijun ubijenih (Geiger, 2013, 57). Geiger (2013) navodi kako je najrealnija brojka stradalih, dobivena statističkim izračunima, oko 70 000 do 80 000 žrtava, među kojima je oko 50 000 Hrvata (Geiger, 2013, 57).

Ratni zarobljenici, vojnici, koje su ubili pripadnici NOV i PO Jugoslavije / JA ili su umrli u zarobljeničkim logorima i na prisilnom radu u Jugoslaviji od 1943. do 1953. godine		
Bleiburg i „križni put“	Hrvati, Bošnjaci, Slovenci, Srbi, Crnogorci, Nijemci	minimalno 70 000 do 85 000
Zarobljenički logori u Jugoslaviji	Nijemci / Austrijanci	80 000 do 100 000
	svi ratni zarobljenici umrli u zarobljeničkim logorima	Minimalno 10 621

Tablica 1 Procjena broja žrtava. Preuzeto s: Geiger, 2013, 73.

5.5. Masovne grobnice

Na četiri osnovne skupine se mogu podijeliti masovne grobnice, a to su: kraške jame, rudarska okna, protutenkovski i borbeni rovovi te jame koji su samostalno iskopali zarobljenici (Grahek Ravančić, 2015, 203). Na području Hrvatske zabilježeno je 718 grobnica, od kojih je 628 masovnih i 171 pojedinačna (Grahek Ravančić, 2015, 204), a to su Jazovka, Maceljska gora, Zagrebačka gora, Kalnik, Novi Marof i dr. (Grahek Ravančić, 2015, 205). Mnogobrojne masovne grobnice u Sloveniji dokaz su nehumanosti kroz koju su prolazili hrvatski zarobljenici na tzv. križnom putu. Dosad su poznata grobišta Huda jama kod Laškog, Kočevski Rog, Tezno kraj Maribora i brojne druge (Grahek Ravančić, 2015, 205).

Jedna od najvećih je Kočevski Rog, u kojoj je, prema procjenama, početkom lipnja ubijeno nekoliko desetaka tisuća ljudi među kojima su slovenski i hrvatski domobrani, ustaše te srpski i crnogorski četnici (Geiger, 2013, 14). Iako broj stradalih u Kočevskom Rogu nije potvrđen, procjenjuje se na oko 18 600 ubijenih.⁶²

Nedaleko od Maribora tijekom izgradnje autoceste u proljeće 1999. godine, otkrivena je masovna grobnica u protutenkovskom rovu u kojem je ekshumirano 1179 ljudskih ostataka (Ferenc, 2012, 554). Iako je istražen samo dio rova, tj. 70 metara od ukupno 940 metara, „istraživanje zemljanog sloja protutenkovskog rova pokazuje da se u dužini od 940 m mogu

⁶² *Križev pot slovenskega domobranstva*, Judenburg, 1946, 31. Prema: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 258.

naći ljudski posmrtni ostaci... jednostavan matematički izračun i usporedba s iskopom iz 1999. omogućuju utemeljenu procjenu broja i to oko 15 000 žrtava.“⁶³ Većina je kostura imala „lakatne i nadlaktične kosti vezane žicom, a nekima su vezani i donji ekstremiteti. Na pojedinim lubanjama vidljiva su i oštećenja od vatrenoga oružja.“⁶⁴

⁶³ Mitja FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji. O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“. *Časopis za suvremenu povijest*, 44 (3), 539-569. (<https://hrcak.srce.hr/95078>, zadnji pristup 24. lipnja 2024.)

⁶⁴ Mitja FERENC, Želimir KUŽATKO, *Prikrivena grobišta Hrvata u Republici Sloveniji*, Zagreb, 2007, 129.; Mitja FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji. O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2012, 554. Prema: Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015, 226.

6. KULTURA SJEĆANJA – BLEIBURG

6.1. Komemorativna kultura Bleiburga

Autor Vjeran Pavlaković u svom članku *Komemorativna kultura Bleiburga* ističe kako je sjećanje na sukob zapadnoj Europi služilo kao „pogon poslijeratnog demokratskog poretka te naposljetku i kao jedan od temelja Europske Unije.“⁶⁵ Prema povjesničaru Ivi Goldsteinu, Bleiburg ima svrhu stvaranja osjećaja zajedništva među hrvatskom političkom emigracijom.⁶⁶ Sastavni dio blajburških komemoracija je zamagljivanje prošlosti, sudionici komemoraciju nose ustaške uniforme, ističu ustaške oznake (Pavlaković, 2009, 175). Najčešće se održavaju u najbližu nedjelju od 15. svibnja, što je često bilo na Majčin dan te je tako bio simbol gubitka kojeg su pretrpjele hrvatske majke (Pavlaković, 2009, 175). Blajburški mit postao je simbol hrvatskog mučeništva, što dovodi do zanemarivanja zločina kojeg su počinile vlasti NDH za vrijeme Drugog svjetskog rata (Pavlaković, 2009, 176). Što se tiče broja blajburških žrtava, kao što je i ranije spomenuto, često su se vodile polemike i rasprave te je dolazilo do preuveličavanja. Uz manipuliranje brojkama, manipulira se i identitetom žrtava, tj. Bleiburg se percipira kao spomen-mjesto isključivo hrvatskih žrtava (Pavlaković, 2009, 179). Bleiburg „simbolizira “najveću tragediju” hrvatskog naroda, hotimičan genocid nad Hrvatima, “hrvatski holokaust” i “hrvatsku Golgotu”.“⁶⁷ Na taj način blajburški je mit prikazan kao genocid nad isključivo Hrvatima, a ne kao posljedica komunističkog režima koji nije birao svoje žrtve već se rješavao svih političkih protivnika (Pavlaković, 2009, 179).

Za vrijeme komunističkog režima od 1945. do 1989. Bleiburg je bio „tabu-tema koja se u Jugoslaviji sustavno brisala iz kolektivnog sjećanja, ali na životu ga je održavala hrvatska iseljenička zajednica i njezin tisak.“⁶⁸ Godine 1953. Ante Mikrut osnovao je Počasni bleiburški vod za organizaciju godišnje komemoracije, koji je između ostaloga bio zaslužan za obnovu masovnog groblja hrvatskih vojnika Unter-Loibach i podizanje spomenika na Blajburškom polju (Pavlaković, 2009, 182). Za vrijeme Domovinskog rata Blajburška komemoracija postaje „obred koji je pod pokroviteljstvom Sabora, ali kojim u biti dominiraju desničarske političke snage što zagovaraju rehabilitaciju ustaša.“⁶⁹ Nadalje, za vrijeme mandata predsjednika Franje

⁶⁵ Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Komemorativna kultura Bleiburga, 1990-2009“, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb, 2009, 168.

⁶⁶ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918-2008*, Zagreb: EPH, 2008, str. 350-368. Prema: Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Komemorativna kultura Bleiburga, 1990-2009“, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb, 2009, 174.

⁶⁷ Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Komemorativna kultura Bleiburga, 1990-2009“, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb, 2009, 179.

⁶⁸ Vjeran PAVLAKOVIĆ, n.dj., 181.

⁶⁹ Vjeran PAVLAKOVIĆ, n.dj., 183.

Tuđmana od 1995. do 1999. godine, komemoraciju preuzima Sabor (Pavlaković, 2009, 185), koji nedjelju najbližu 15. svibnju proglašava Danom spomena na hrvatske žrtve u borbi za slobodu i neovisnost te je time završeno „nacionaliziranje“ blajburških žrtava.“⁷⁰ Do promjene dolazi 1999. godine nakon Tuđmanove smrti. Vlast preuzima ljevica na čelu s Ivicom Račanom, a za predsjednika je izabran Stjepan Mesić. Godine 2000. na Blajburškom polju je u diskurs ušlo pitanje ratnih zločina i optužnica protiv hrvatskih generala (Pavlaković, 2009, 187). U tom kontekstu, Bleiburg postaje „javni prostor za kritiziranje... Vlade i njezine politike.“⁷¹ Povratkom HDZ-a na vlast 2003. godine ceremonija je privukla velik broj hrvatskih nacionalista koji su kritizirali i HDZ-ovu i SDP-ovu politiku (Pavlaković, 2009, 189). Tadašnji je premijer Ivo Sanader, iako je isticao da se suverenitet hrvatske demokracije temelji na antifašizmu, postavio vijenac na blajburški spomenik (Pavlaković, 2009, 189). Dolazi do sve većeg isticanja ustaških simbola među mladima, koji su ujedno i ukazivali počast Crnoj legiji (Pavlaković, 2009, 190).

Pavlaković ističe kako je Bleiburg kao spomen-mjesto bio "eksplozivan" spoj politike, povijesti i kolektivnog sjećanja (Pavlaković, 2009, 191). Među ljudima dolazi do podvojenosti u mišljenju radi li se o genocidu nad nevinim žrtvama komunističkog režima ili o opravdanoj likvidaciji ratnih zločinaca (Pavlaković, 2009, 192). Također ističe kako će se na spomen-mjestu i dalje legitimirati vrednote ustaškog režima, sve dok blajburška komemoracija ne osudi ustaški režim kao fašistički (Pavlaković, 2009, 193).

6.2. Svjedočanstva dr. Miljenka Perića

U knjizi *Svjedočanstvo: 1945-1995: Bleiburg*, Miljenko Perić, kao jedan od rijetkih koji su preživjeli Blajburšku tragediju iznosi svoja sjećanja na cijeli događaj. Opisuje kako je narod dobro prihvatio odluku o povlačenju u Korušku i predaji Britancima i Amerikancima te kako su se nadali da će kod saveznika biti dobro prihvaćeni jer je velik broj izbjeglica trebao biti znak da Hrvati ne žele komunističku vlast (Perić, 1995, 15). Najviše je ljudi stradalo, navodi, u trokutu Celje-Maribor-Dravograd (Perić, 1995, 17). Iz Zagreba su se uputili rano ujutro 6. svibnja (Perić, 1995, 19), a na Blajburško polje stižu 13. svibnja i tamo ostaju sljedeća tri dana (Perić, 1995, 27). Nakon što su izručeni partizanima, skinuti su iz svojih uniformi, a Perić (1995) osobito ističe sljedeće: „Još bolnije me se dojmilo skidanje cipela s nogu, a put se broji stotinama kilometara. Bez cipela je isto što i s lošim cipelama, znači sigurnu smrt... Svaki

⁷⁰ Vjeran PAVLAKOVIĆ, n.dj., 186.

⁷¹ Vjeran PAVLAKOVIĆ, n.dj., 187.

zaostali iz kolone bio je likvidiran.“⁷² Nad izbjeglicama vršilo se psihičko i fizičko nasilje. Bili su udarani, izgladnjivani i izmoreni. Opisuje nadalje hapšenje od strane OZNE i svoj odlazak u Jaskanski (Jastrebarski) zatvor: „dolje beton, a na betonu prosuta arhiva ne čemu smo spavali... Mislim da smo jedanput dnevno dobivali šalicu prljave vode bez soli...“⁷³ Potom je odveden u logor u Kerestincu, iz kojeg su, kaže, brojni zarobljenici odvođeni na likvidaciju te bacani u Jazovku⁷⁴ (Perić, 1995, 54).

Zapisi dr. Perića jedni su od rijetkih zapisa vlastitog sjećanja na Bleiburg, a važni su za razumijevanje tijeka događaja u svibnju 1945. iz perspektive zatvorenika.

⁷² Miljenko PERIĆ, *Svjedočanstvo: 1945-1995: Bleiburg*, vlast. nakl., Zagreb, 1995, 37.

⁷³ Miljenko PERIĆ, n.dj., 51.

⁷⁴ Ovaj podatak nije potvrđena činjenica, već pretpostavka i zaključak autora.

LITERATURA

PRIMARNA:

Josip JURČEVIĆ, *Bleiburg: jugoslavenski poratni zločini nad Hrvatima*, Dokumentacijsko informacijsko središte – DIS, Zagreb, 2005.

Josip JURČEVIĆ, *Crna knjiga komunizma u Hrvatskoj: zločini jugoslavenskih komunista u Hrvatskoj 1945. godine*, Počasni bleiburški vod, Zagreb, 2006.

Martina GRAHEK RAVANČIĆ, *Bleiburg i Križni put 1945.: historiografija, publicistika i memoarska literatura*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2015.

Vladimir GEIGER, *Josip Broz Tito i ratni zločini: Bleiburg – folksdojčeri*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2013.

Miljenko PERIĆ, *Svjedočanstvo: 1945-1995: Bleiburg*, vlast. nakl., Zagreb, 1995.

Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Komemorativna kultura Bleiburga, 1990-2009“, *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Disput, Zagreb, 2009, 167-193.

SEKUNDARNA:

Mitja FERENC, „Tezno – najveće prikriveno grobište u Sloveniji. O istraživanju grobišta u protutenkovskom rovu u Teznom (Maribor)“. *Časopis za suvremenu povijest*, 44 (3), 539-569. (<https://hrcak.srce.hr/95078>, zadnji pristup 24. lipnja 2024.).

Ante ČUVALO, „75. obljetnica Bleiburške tragedije“ (<https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/ostalo/prilozi-graana/34216-a-cuvalo-bleiburska-tragedija-75-obljetnica.html>, zadnji pristup 30.06.2024.).